

U wyzende op de Opbouwers onzer Spraak',
 Als Nyloë¹, als Séwel, wel van smaak',
 Als Moonen, als Tenkate; wakk're Mannen;
 Hoogstraten, meê niet uit dien rang te bannen.
 Van Dichters ook, Hoofd, Vondel boven aan,
 Waarneevens nog veele and're Baazen staan;
 Te lang en veel om agtereen te noemen;
 Dus laat ik voort deez' Spraak zig zelve roemen.
 „Waar vind men Spraak, (dus spreekt ze uit ruime borst,)
 Waar vind men Spraak, die zig beroemen dorst
 In Reegelmaat zo wel gepast te weezen?
 Zo wel gepast in 't spellen, tot wel leezen,
 Wel Schryven, als wel Spreeken en veel meer.
 't Berugt Latyn beroemt zig op wat eer,
 Gebruikt te zyn in aller Vorsten Hoven;
 Maar, schoon ik 't niet van Eernaam will' berooven,
 Het Frans doet nu het zelve. Niemand denk'
 Dat ik in 't minst der Taalen Eernaam krenk';
 Doch 't Neederduitse, om min Uitzonderingen,
 Mag meerdere Eer voor zig in 't spel bedingen
 En roemt met recht: geen' Taal of Spraak zo kuis,
 Indien ik niet van veelerlei Gespuis
 Bezoedeld wierd', met allerhande smetten
 Van Wantaale op myn' Reekening te zetten.
 De Koeterwaal, (gelyk men zegt,) en Mof
 Verbast'ren my; hoewel ik egter stof
 Dat geen van tweeën de kroon veel langer spande,
 Indien het slegs den Eed'len van den Lande
 Behaagen mogte, een taamelyk getal
 Van Mannen aan te stellen, die, vooral
 Bevolmagt om te oordeelen wegens 't spreken,
 Van 't Boek-gespel een billyk vonnis strekken,
 Verzeegeld met 's Lands allerhoogste Magt²:
 Stom zy, stom blyve elk die de Spraak veracht.”

Hiermede neem ik afscheid van die merkwaardige dichter-schoolmeester-grammaticus, die beter verdient dan een eervolle vermelding in de „Geschiedenis van de Nederlandse Taal”. Zijn scherpzinnige „aanmerkingen” bij zijn „Letterroos” mogen daarvan getuigenis afleggen.

Prof. Dr. P. DE KEYSER

¹ JAKOBUS NYLOË, *Aanleiding tot de Nederduitse Taal*, Derde druk, A'dam, Gerard onder de Linden, 1723.

² J. V. B. is hier blijkbaar met zijn voorstel een voorloper van de stichting van een Akademie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde of van een Spellingkommissie.

JUNIUS' NOMENCLATOR, EEN HOLLANDSE BRON VAN KILIAENS VLAAMSE WOORDEN

Dat Kiliaen bij het samenstellen van zijn woordenboeken (van 1588 en 1599) overvloedig en vlijtig gebruik heeft gemaakt van de *Nomenclator omnium rerum* van de Hoornse medicus Hadrianus Junius, een boek dat in 1567 bij Plantin te Antwerpen van de pers kwam, is een van de voornaamste resultaten van de studie van A. Kluyver over de waarde en de betrouwbaarheid van Kiliaens *Etymologicum* (1884). Deze heeft aangetoond dat Plantins korrektor aan dit werk vele Nederlandse woorden heeft ontleend, die hem minder bekend waren, en dat hij voor zijn Latijn Junius op een wijze heeft geplunderd, die thans misschien onvergeeflijk zou zijn¹. Een van de voornaamste taken van de Kiliaen-studie en Kiliaen-kritiek moet dus een grondige konfrontatie zijn van de woordenboeken van de Duffelse lexikograaf met het werk van de Noord-nederlandse arts-humanist.

Het belang van de Nomenclator blijkt duidelijk uit het feit dat op 84 vermeldingen van de naam Junius in een of ander woordenboekartikel der derde uitgave (K3) er 47 op beïnvloeding door de Nomenclator wijzen (in K2 waren het er 11 op 16)² en dat Junius de enige Nederlandse of Duitse woordenboek-maker is, wiens naam niet alleen in de bronnenlijst doch ook in het woordenboek zelf wordt genoemd. Daar Kluyver niet alle artikels met de vermelding Junius opsomt, brengen we nu, echter zonder kommentaar, de volledige lijst van alle artikels, waarin de naam Junius op gebruik van de Nomenclator wijst. Ze vult onze vroegere lijsten³ aan en maakt de opsomming van alle Junius-plaatsen in K3 volledig. Ieder heeft daardoor de mogelijkheid na te gaan hoe Kiliaen de verschillende artikels op verschillende wijze heeft behandeld⁴.

In K2 komen nog niet voor *boordinghe* (N160), *doppe .j. beslaghe des boecks* (5), *dorre-maend. cimbr.* (259), *duyghe* (176), *herder* (54), *horninck. germ. sax. sicamb.* (258. Vgl. Wet. Tijd. 17, 1957, 205 A7), *kinder-mael* (63), *kruyckvisch* (54), *kruyseringhe/boordinghe* (160), *lepel-kruyd/lepel-bladeren. hol.* (92), *luysen. j. vijgh-saet* (79), *mat-hoen* (46), *menigh-voude* (67), *neghen-manneken* (235, uit *sextans* en *triens*), *palts-graue* (330), *poel-sneppe* (46), *poort houden* (215), *raepaud/rabaud-appel* (77), *roode* (67), *schricken-bergher/schrencken-bergher/*

¹ A. KLUYVER, *Proeve eener critiek op het woordenboek van Kiliaen* (1884), blz. 24-25.

² Uit de Nomenclator in K 2: *hoeren-maend, huylar, kandeel, kapper, klugh-maend, kruys-daghen, lauwe, lichaem, vrijd-dagh, wijn-nacht, wormigh peerd*. Verder *buysen, kallefaten, kloeken, krol* en *schepcheren* uit de *Libri Animadversorum* en *Commentarium de Coma*.

³ *Handelingen VIII der Zuidnedl. Mij* (1954), blz. 62-73 en *Taal en Tongval VIII* (1956), blz. 1-12.

⁴ We gebruikten de uitgave van 1577.

schrecken-bergher (234), *see-schuym/visch-been* (55), *vlieghende ooghen* (20), *vierdaghsche cortse* (309), *woack.vetus hol.* (123). De tweede uitgave heeft wel, vaak echter zonder de vermelding Junius, de volgende artikels uit K3 : *ghijl/ghijle* (322), *hoeren-maend* (259), *huylor.holl.* (45), *kae-dijck/kaey-dijck.hol.fris.* (274), *kallefaten/kalfateren/braeuwen de schepen* (166, 110. Vgl. Taal en Tongval VIII, 1), *kandeel/suypen* (74), *kapper/kappert/pots-hooft* (53), *ketel-trommel-slaegher* (333), *klugh-maend.cymbr.* (258), *krays-daghen* (262), *lauwe/lauw-maend/...* (258), *lichaem* (15), *lulle/brede focke* (168), *moeder/moeder-wee* (302), *snoeck* (52), *vrijd-dagh* (260), *wij-nacht* (en *wijn-nacht*) (261), *wormigh peerd* (30). Kiliaen excerpeerde dus reeds voor K2 de Nomenclator en kon voor de uitgave van 1599 de gebruikte plaatsen gemakkelijk terugvinden. Voor *spinagie* (105) heeft hij evenals voor *moeder/moeder-wee* de tekst van de Nomenclator tweemaal gebruikt. Of hij bij *rijd-sweerd* (200), *spél-kind.holl.* (372, reeds in K2 *holl.*), *slaeghel/sleghel/achter-boghe* (31) Junius'woordenboek reeds in K2 bezigde, kan moeilijk uitgemaakt worden. In de artikels *Pinckster/pingst-dagh...* (260) en *vaerende wijf.vetus* (567) slaat de vermelding Junius slechts op excerpten voor de derde druk.

De houding van de Nederlandse woordenboekmakers uit de tweede helft van de 16^e eeuw t. o. v. de woordenschat van de dialekten verschilt grondig van die van hun Duitse tijdgenoten. Terwijl de woordenboeken van Alberus, Dasypodius, Maaler en Frisius nauwelijks of helemaal geen woorden bevatten, die als tot een welbepaald dialekt behorend worden geboekt¹, hebben zowel Junius als Kiliaen bewust een hele reeks dialektische woorden in hun boek opgenomen. Het is algemeen bekend, dat Kiliaen in zijn *Etymologicum* niet alleen Vlaamse, Friese, Hollandse, Sicambrische, Saksische, Hoogduitse, Engelse en Cimbrische woorden onderscheidt, maar zelfs van bepaalde uitdrukkingen meedeelt, dat ze Zwitsers of Westfaals, Keuls of Gents, Leuvens of Emdens, Brugs of Jülichs zijn. Dat ook Junius in zijn Nomenclator op geografische verschillen in de woordenschat wijst en dus een van onze vroegste woordgeografen mag genoemd worden, heeft men tot nog toe bijna geheel over het hoofd gezien. In ander verband wezen we reeds op de lokalizingen Cimbrisch, Helvetisch, Saksisch en Oostenrijks in het kader van zijn Duitse (*Alamanicé* of *Alamanis*) woorden. Zulke aanduidingen treft men ook in de Franse en Italiaanse sekties van zijn woordenboek aan. In het Nederlandse deel vestigt Junius de aandacht op Friese (4), Hollandse (54), Brabantse (30) en Vlaamse (41) woorden. Dat hij het nodig achtte ook Hollandse uitdrukkingen speciaal te vermelden, en dit niet steeds ter onderscheiding van uitdrukkelijk als Vlaams of Brabants genoemde woorden, schijnt er op te wijzen, dat de in Antwerpen verschijnende Nomenclator van de Hollandse arts, althans naar de mening van zijn samensteller, in zekere mate een algemene taal moest vertegenwoordigen.

¹ *Handelingen van het 21^e Vlaamse Filologencongres* (1955), blz. 203-205.

schrecken-bergher (234), *see-schuym/visch-been* (55), *vlieghende ooghen* (20), *vierdaghsche cortse* (309), *woack.vetus.hol.* (123). De tweede uitgave heeft wel, vaak echter zonder de vermelding Junius, de volgende artikels uit K3: *ghijl/ghijle* (322), *hoeren-maend* (259), *huylter.holl.* (45), *kae-dijck/kaey-dijck.hol.fris.* (274), *kallefaten/kalfateren/bræuwen de schepen* (166, 110. Vgl. Taal en Tongval VIII, 1), *kandeel/suypen* (74), *kapper/kappert/pots-hooft* (53), *ketel-trommel-slaegher* (333), *klugh-maend.cymbr.* (258), *kruys-daghen* (262), *lauwe/lauw-maend/...* (258), *lichaem* (15), *lulle/brede focke* (168), *moeder/moeder-wee* (302), *snoeck* (52), *vrijd-dagh* (260), *wij-nacht* (en *wijn-nacht*) (261), *wormigh peerd* (30). Kiliaen excerppeerde dus reeds voor K2 de Nomenclator en kon voor de uitgave van 1599 de gebruikte plaatsen gemakkelijk terugvinden. Voor *spinagie* (105) heeft hij evenals voor *moeder/moeder-wee* de tekst van de Nomenclator tweemaal gebruikt. Of hij bij *rijd-sweerd* (200), *spêl-kind.holl.* (372, reeds in K2 *holl.*), *slaeghel/sleghel/achter-boghe* (31) Junius' woordenboek reeds in K2 bezigde, kan moeilijk uitgemaakt worden. In de artikels *Pinckster/pingst-dagh...* (260) en *vaerende wijf.vetus* (567) slaat de vermelding Junius slechts op excerpten voor de derde druk.

De houding van de Nederlandse woordenboekmakers uit de tweede helft van de 16^e eeuw t. o. v. de woordenschat van de dialecten verschilt grondig van die van hun Duitse tijdgenoten. Terwijl de woordenboeken van Alberus, Dasypodius, Maaler en Frisius nauwelijks of helemaal geen woorden bevatten, die als tot een welbepaald dialect behorend worden geboekt¹, hebben zowel Junius als Kiliaen bewust een hele reeks dialektische woorden in hun boek opgenomen. Het is algemeen bekend, dat Kiliaen in zijn *Etymologicum* niet alleen Vlaamse, Friese, Hollandse, Sicambrische, Saksische, Hoogduitse, Engelse en Cimbrische woorden onderscheidt, maar zelfs van bepaalde uitdrukkingen meedeelt, dat ze Zwitsers of Westfaals, Keuls of Gents, Leuvens of Emdens, Brugs of Jülichs zijn. Dat ook Junius in zijn Nomenclator op geografische verschillen in de woordenschat wijst en dus een van onze vroegste woordgeografen mag genoemd worden, heeft men tot nog toe bijna geheel over het hoofd gezien. In ander verband wezen we reeds op de lokalizingen Cimbrisch, Helvetisch, Saksisch en Oostenrijks in het kader van zijn Duitse (*Alamanicé* of *Alamanis*) woorden. Zulke aanduidingen treft men ook in de Franse en Italiaanse sekties van zijn woordenboek aan. In het Nederlandse deel vestigt Junius de aandacht op Friese (4), Hollandse (54), Brabantse (30) en Vlaamse (41) woorden. Dat hij het nodig achtte ook Hollandse uitdrukkingen speciaal te vermelden, en dit niet steeds ter onderscheiding van uitdrukkelijk als Vlaams of Brabants genoemde woorden, schijnt er op te wijzen, dat de in Antwerpen verschijnende Nomenclator van de Hollandse arts, althans naar de mening van zijn samensteller, in zekere mate een algemene taal moest vertegenwoordigen.

¹ *Handelingen van het 21e Vlaamse Filologencongres* (1955), blz. 203-205.

- Vb.: N74 *Flos lactis, cremor lactis, pingue lactis...* B. Room *Hollandis & Flandris, zaen Brabantis.*
- N215 *Oscillum, oscillatio, Pensilis motio, lusus genus, pueris rusticisque familiaris...* AL. Ritzén. B. Touteren *Flandris & Brab.* Schongelen/Schoppen *Holl...*
- N235 *Triens, tertia pars assis.* B. Een negenmanneken *Brab.* een sesken *Flandris, een duyrt Hollandis.*
- N337 *Erat autem praetor urbanus & peregrinus; ille in vrbe ius dicebat inter ciues, hic inter peregrinos, quem Gallico vocabulo balium vocant.* B. Baliew *Flandris.* G. Baillif.
- N54 *Rana...* B. Vorsch/Kickert/puyt *Flandris.* G. Raine...
- N123 *Amiculum ferale, Inuolucrum lineum cadauerale...* B. Dootcleet/*vetusta Batauorum lingua woack.*

Het was Fokkema, die de Friese woorden bij Kiliaen behandelde¹, niet ontgaan dat Junius ook een paar Friese woorden aanhaalt. Bij nader onderzoek kon hij konstateren dat Kiliaen op grond van Junius' aanduidingen deze vier (vijf) woorden van de vermelding *fris.* heeft voorzien: *karuts* (cyprinus, 52), *gudde* (mustela, 54), *schaepentel* (bryonia 72), *warmeiaute* (cyceon 74) en *iaute*. De Vlaamse woorden bij Kiliaen werden nog niet bestudeerd. Wel publiceerde R. Verdeyen in zijn uitgave van het *Naembouck* van 1562² een bijna volledige lijst van alle *flandrica* uit K3 en vergeleek ze met de gegevens die bij Joos Lambrecht, Paludanus, Noël de Berlaimont en andere Vlaamse woordenboeken uit die tijd te vinden zijn. Junius en zijn 41 „Vlaamse” woorden zijn blijkbaar aan zijn aandacht ontsnapt, hoewel het bewijs van directe ontlening hier veel gemakkelijker te leveren was dan bv. bij Paludanus.

In 24 gevallen zijn deze *flandrica* uit Junius, die vaak in licht verschillende vorm in het *Etymologicum* aangetroffen worden, daar van de vermelding *fland.* voorzien: ³

- baeliu/baelliu/bailliu. fland. hol. zeland.* N337 *Erat autem praetor vrbanus & peregrinus; ille...* (cfr. supra).
- Nomarcha, diocetes, praepositus, praetor, praetor peregrinus, qui ius dicit inter peregrinos, & ruri causas audit. vulgò baliuus, balliuus. gal. bailli, baillif. Bailife angl. satelles...*
- (K2: *baeliu/baelliu/bailliu. fland.* *Nomarcha, diocetes, praepositus, praetor*)⁴.

¹ K. FOKKEMA, *TNTL*, LIV (1935).

² R. VERDEYEN, *Het Naembouck van 1562* (1945), blz. LV-XCVI. Dat zijn lijst niet volledig is, blijkt uit het feit dat van de in deze bijdrage behandelde *flandrica* het trefwoord *wiel-brood/wielken* ontbreekt.

³ Tussen vierkante haakjes staat alles wat in K3 staat, doch in K2 ontbreekt. Wat alleen in K2 voorkomt, staat tussen ( ). (= K2) duidt aan dat K2 en K3 overeenstemmen, (nK2) dat het artikel alleen in K3 te vinden is.

⁴ Vgl. *TNTL* LXXIV (1956), bl. 54. In K1 luidt het nog: *Bailliu. gal. Diocetes, Nomarcha.*

- [boter-schete]/boter-schijte/boter-schitte/
boter-vlieghe. *fland.* j. pepel. Papilio.
(= K2).
- boter-vlieghe. *fland.* j. pepel. Papilio
(= K2).
- Pellarijn/pellarijn-voghel. *fland.* j. pepel.
Papilio. (= K2).
- drooghen harinck [*fland.*] j. bocks-
horinck. *Halex infumata.* (= K2).
- Dwaele/dwele. [*fland.*] *Mappa. vulgo to-
balia. ital. touaglia : hisp. touaia.*
- K2 : Dwaele/dwele. *Mappa, mantelum,
mantile vulgo tobalia.*
- Hadekite. *fland.* Miluus. *ang. kyte.*
(nK2).
- Hafkin. *fland.* j. hauick. *Accipiter*
(nK2).
- hanneken. [*fland.*] (K2 : j. kauwe) *Mone-
dula, graculus. [& Pica].*
- hoepe(e)lken[j. tuylken] *fland.* *Seruia, ser-
tum (K2:è floribus, pastillus è floribus),
orbiculus florum.*
- Huppe/huppetub. *fläd.* j. hoppe. *Vpupa.*
(= K2).
- hoppe-top. *fland.* j. hoppe. *Vpupa.*
(= K2).
- Kafkoen. *fland.* j. kaue/schoude. (K2 :
kafkoen/kaefkoen. *fland.* j. schoude).
- Kaue/kaf-koen. *fland.* j. schoude. (=K2).
- kries-duyue [*fland.*] j. ringh-duyue,
- messingh. *fland.* j. messie. *Fimetum.*
(K2 : *sterquilinum.*)
- nestelinck/nastelinck. *fland.* j. nestel.
Ligula. (= K2).
- (vgl. *Nastel/nastelinck. sicamb. fland.*
j. nestel. *Ligula*)¹.
- N57 *Papilio. Plin. Vermiculus aut insec-
tum potius alatum, alis praelargis,
imbecillis, ... B. Capelleken/vlindere/
botervlieghe/Pellarijn/Boterschijte
Flandris.*
- N53 *Halex infumata, voce Plautina, vel
passa, fumo durata... B. Buckinck/
bocsorinck/drogen harinck Flandris...*
- N171 *Mappa Hor. Linteam quod mensae
insternitur... B. Een tafellaecken/een
ammelaecken/een dwale Flandris.
G. Nappe. it. Touaglia. H. Touaja...*
- N47 *Miluus, miluius... BEL. Wouwe/
kieckendief/hoc est, Pullorum raptor,
hadekite Flandris... Ang. Kyte, puttok,
glede.*
- N43 *Accipiter... sacer ales... B. Hauick/
hafkin Flandris...*
- N46 *Graculus, monedula... B. Kauwe/
hannekin Flandris... A. Ka, chog.*
- N87 *Seruia Plin. Sertum è floribus, pas-
tillus e floribus fartus... B. Een tuylken
Brab. een houpeelkē Flandris, aliis
ruycker van bloemen.*
- N49 *Vpupa... B. Huypen Hollandis,
huberon/hoppe Brabātis/hupetup Flan-
dris. G. Huppe, hupe...*
- N147 *Caminus Cic. spiramentum Plin.
fumarium Mart... B. Schauwe/schoor-
steen/cafcoen Flandris, G. Cheminee.
It. Camino. Hl. Cheminea.*
- N47 *Palumbes, palumbus... B. Ring-
duyue/kriesduyue Flandris...*
- N146 *Fimetum Plin. sterquilinum Co-
lum. Locus aggestus fimi... B. Mest-
hoop/mestput/messinck Flandr.*
- N131 *Ligula adstrictoria, adstrigmen-
tum, ligula simpliciter Iuuenali... B.
Nestelen/nestelinck Flandris, veeter
Holl.*

¹ In K 1 reeds *Nestel/Nestelinc. Ligula. ger. nestel.*

- [boter-schete]/boter-schijte/boter-schitte/
boter-vlieghe. *fland.* j. pepel. Papilio.
(= K2).
boter-vlieghe. *fland.* j. pepel. Papilio
(= K2).
Pellarijn/pellarijn-voghel. *fland.* j. pepel.
Papilio. (= K2).
drooghen harinck [*fland.*] j. bocks-
horinck. Hallex infumata. (= K2).
Dwaele/dwele. [*fland.*] Mappa. *vulgo* to-
balia. *ital.* touaglia : *hisp.* touaia.
K2 : Dwaele/dwele. Mappa, mantelum,
mantile *vulgo* tobalia.
Hadekite. *fland.* Miluus. *ang.* kyte.
(nK2).
Hafkin. *fland.* j. hauick. Accipiter
(nK2).
hanneken. [*fland.*] (K2 : j. kauwe) Mone-
dula, graculus. [& Pica].
hoepe(e)lken[j. tuylken] *fland.* Seruia, ser-
tum (K2: è floribus, pastillus è floribus),
orbiculus florum.
Huppe/huppetub. *fland.* j. hoppe. Vpupa.
(= K2).
hoppe-top. *fland.* j. hoppe. Vpupa.
(= K2).
Kafkoen. *fland.* j. kaue/schoude. (K2 :
kafkoen/kaefkoen. *fland.* j. schoude).
Kaue/kaf-koen. *fland.* j. schoude. (= K2).
kries-duyue [*fland.*] j. ringh-duyue,
messingh. *fland.* j. messie. Fimetum.
(K2 : sterquilinum).
nestelinck/nastelinck. *fland.* j. nestel.
Ligula. (= K2).
(vgl. Nastel/nastelinck. *sicamb.* *fland.*
j. nestel. Ligula)¹.
- N57 Papilio. *Plin.* Vermiculus aut insec-
tum potius alatum, alis praelargis,
imbecillis, ... B. Capelleken/vlindere/
botervlieghe/Pellarijn/Boterschijte
Flandris.
N53 Hallex infumata, voce Plautina, vel
passa, fumo durata... B. Buckinck/
boesorinck/drogen harinck *Flandris*...
N171 Mappa *Hor.* Linteum quod mensae
insternitur... B. Een tafellaecken/een
ammelaecken/een dwale *Flandris.*
G. Nappe. *it.* Touaglia. *H.* Touaja...
N47 Miluus, miluius... BEL. Wouwe/
kieckendief/hoc est, Pullorum raptor,
hadekite *Flandris*... *Ang.* Kyte, puttok,
glede.
N43 Accipiter... sacer ales... B. Hauick/
hafkin *Flandris*...
N46 Graculus, monedula... B. Kauwe/
hannekin *Flandris*... A. Ka, chog.
N87 Seruia *Plin.* Sertum è floribus, pas-
tillus è floribus fartus... B. Een tuylken
Brab. een houpeelkē *Flandris*, aliis
ruycker van bloemen.
N49 Vpupa... B. Huypen *Hollandis*,
huberon/hoppe *Brabātis*/hupetup *Flan-*
dris. G. Huppe, hupe...
N147 Caminus *Cic.* spiramentum *Plin.*
fumarium *Mart.*... B. Schauwe/schoor-
steen/cafcoen *Flandris*, G. Cheminee.
It. Camino. *Hl.* Cheminea.
N47 Palumbes, palumbus... B. Ring-
duyue/kriesduyue *Flandris*...
N146 Fimetum *Plin.* sterquilinum *Co-*
lum. Locus aggestus fimi... B. Mest-
hoop/mestput/messinck *Flandr.*
N131 Ligula adstrictoria, adstrigmen-
tum, ligula *simpliciter* *Iuuenali*... B.
Nestelen/nestelinck *Flandris*, veeter
Holl.

¹ In K 1 reeds Nestel/Nestelinc. *ger.* nestel.

- Ouer-sloop. *fland.* j. ouer-rock¹ (= K2).
N122 Amiculum linteum *Apul.* vestis
linea, religiosaque *Suetonio*... AL.../
vberrock. B. Een coorcleet/& ouerslop
Flandris.
pappaerd. *fland.* Pila paganica, pila
laxior, (K2 : lanâ, plumâ mollive pilo
farcta), molliter farta.
Puyt. *fland.* [*zeland.*] j. vorsch. Rana.
N54 Rana... B. Vorsch/kickert/puyt.
Flandris. G. Raine...
Room. [*fland. hol. j.*] saene. Flos, cremor,
adeps, pinguedo lactis : lac integrum
(K2: e quo caseus & butyrum non
sunt expressa) [*Becano dicitur, ger.*
ramen, milchraum.]
schal-bijter (K2: schael-bijter). [*fland.*].
Scarabeus, vermis equorum coles
mordens. [*fris. sicamb. scabote : gal.*
escarbot : ital. scarafaggio, scarauazzo :
hisp. escarabajo.]².
N57 Scarabaeus... quem pillularium vo-
cant nonnulli... B. Peertsvliege/scael-
bijter/ & scaelbote *Flandris*, torre
Holl. G. Escarbot, charbot. *It.* Scaraf-
fagio, scauarazzo. *H.* Escarabajo pelo-
tero.
N130 Gallopedium ferratum. B. Schrick-
schoen *Flandris*/schauerdijnen *Brab.*
..., quo labuntur nostrates per adstrictas
glacie aquas mira dexteritate, & celeritate
incredibili.
N235 Triens, *Tertia pars assis.* B. Een
negenmanneken *Brab.* een sesken *Flan-*
dris, een duy Hollandis.
N161 Gradus... B. Trappen/steegers
Flandris...
N100 Lini stupa, à stipando. AL. & B.
Werck/stoppe *Flandris.* G. Estoupe.
It. Stoppa di lino. *H.* Estopa de lino.
- sesken. *fland.* j. neghen-manneken.
(= K2).
stegher/steegher. *fland.* j. trap. Gradus,
scala. (= K2).
steegher. j. stegher. *fland.* Gradus (K2 :
scalae). [*ang. stayre.*]
Stoppe. *vetus* [*fland.*] j. werck. Stupa
(K2 : lini) [*sive stypa... gal. estoupe :*
ital. stoppa : hisp. estopa : à stoppen.
i. stipare : quod stupa nauium rimae
stipentur sive obturentur.]³.

¹ Vgl. ouer-rock/koor-kleed. Amiculum linteum, vestis linea religiosa. *vulgo* super-
pelliceum.

² Vlak voor schal-bijter staat Schal. *fris.* Coleus, testis.

³ Vgl. kallefaten en JUNIUS N 110, 166.

- suyle/sulle [*fland.*]. Limen, hypothyrum
 [*gal. seuil*]. N159 Hypothyrum *Vitr.* limen *Virg.*
 vgl. sulle. .j. suyle. Limen, hypothyrum B. Den dorpel/drempel/de sulle *Fland.*
 (= K2, doch/i. p. v. .j.). G. Le seuil de l'huis.
- wielbrood/wielken *holl(land)*. [*fland.*] .j. N67 Spira *Cat.*... B. Crakelinck/*vel panis,*
 krakelinck. Spira, panis rotarius. *quem wielbroot : quasi rotarium,*
 wielken. Rotula : & Spira (= K2). *nominamus. Flādris est wielken.*

De vermelding *fland.* bij Kiliaen zal in de aangehaalde gevallen wel aan de invloed van Junius' Nomenclator toegeschreven mogen worden. Het valt soms moeilijk het te bewijzen (bv. *balieu*). Verwijzing naar een ook bij Junius geboekt synoniem (bv. bij *drooghen harinck*), overeenstemming met Junius' Latijnse tekst in het artikel zelf (*hoepeelken*) of onder een bij Junius in dezelfde samenhang vermeld trefwoord (*schauerdijnen* voor *schrick-schoenen*, *over-rock* voor *ouer-sloop*, *peerds-vlieghe*¹ voor *schal-bijter*) en het feit dat andere bronnen tot nog toe niet werden gevonden (*hafkin*, *hadekite*) maken het echter allerwaarschijnlijkst.

Interessant zijn de wijzigingen bij *hannekin*, *overslop*, *boterschipte*, *nestelinck*, *dwaele/dwele*; ze zijn typerend voor Kiliaens orthografische aanpassing van de overgenomen lemmata, gaan misschien ook op andere bronnen terug. Dat in K2 en K3 in plaats van *sulle* bij Junius en K1 ook *suyle* optreedt, kan misschien, zoals reeds Verdeyen vermoedde², door etymologizerende beschouwingen verklaard worden: Fr. *seuil*, dat evenals de vermelding *fland.* pas in K3 te voorschijn komt. Het is niet onmogelijk dat de vorm *huppe* naast *huppetub*, die bij Junius niet voorkomt, een kruising is van de gewone vorm *hoppe* met Junius' Vlaams *hupetub*; de door Verdeyen onderzochte Vlaamse woordenboeken kennen alleen vormen met *o* (*hoppetoup* R, Pal) en *ou* (*houpetoup/voghel*: *Hupe* R.) Het zou ook de Franse vorm uit de N. kunnen zijn (*huppe*, *hupe*), die Kiliaen kan in verband gebracht hebben met *hoppe* en *hupetub*. Alleen *schalbijter* werd overgenomen, niet *scaelbote*; waarschijnlijk heeft de etymologische verklaring (*mordens coleos*) hier de doorslag gegeven. Het is niet van belang ontbloot te konstateren hoe Kiliaen het Vlaamse woord *schalbijter*, dat hem uit Junius bekend was (vgl. *peerds-vlieghe*) en door Verdeyen in geen ander Vlaams woordenboek aangetroffen werd, met het Friese *schal* verbindt en dan *scalbote* daarbij als Sicambrisch vermeldt.

Dat Kiliaen altijd maar bezig was met zijn woordenboek en de bestaande teksten steeds maar omwerkte, bewijzen niet alleen de lichte veranderingen die de reeds van *fland.* voorziene lemmata uit K2 in K3 ondergaan en die vaak de oorspronkelijke bron minder duidelijk laten herkennen (*messingh*, *pappaerd*, *hoepeelken*), maar ook het feit dat in vele gevallen de vermelding *fland.* pas in K3, al dan niet vergezeld van aanvullingen, omwerkingen en veranderingen,

¹ *peerds-vlieghe/schal-bijter*. Scarabeus, cantharus: *vulgo pillularius*.

² *Naembouck*, blz. XLI.

suyle/sulle [<i>fland.</i>] Limen, hypothyrum [<i>gal. sueil.</i>]	N159 Hypothyrum <i>Vitr.</i> limen <i>Virg.</i> B. Den dorpel/drempel/de sulle <i>Fland.</i> G. Le seuil de l'huis.
vgl. sulle. .j. suyle. Limen, hypothyrum (= K2, doch/i. p. v. .j.).	
wielbrood/wielken <i>holl(land).</i> [<i>fland.</i>] .j. krakelinck. Spira, panis rotarius.	N67 Spira <i>Cat.</i> ... B. Crakelinck/ <i>vel panis,</i> <i>quem</i> wielbroot : <i>quasi</i> rotarium, <i>nominamus. Flādris est</i> wielken.
wielken. Rotula : & Spira (= K2).	

De vermelding *fland.* bij Kiliaen zal in de aangehaalde gevallen wel aan de invloed van Junius' Nomenclator toegeschreven mogen worden. Het valt soms moeilijk het te bewijzen (bv. *balieu*). Verwijzing naar een ook bij Junius geboekt synoniem (bv. bij *drooghen harinck*), overeenstemming met Junius' Latijnse tekst in het artikel zelf (*hoepelken*) of onder een bij Junius in dezelfde samenhang vermeld trefwoord (*schauerdijnen* voor *schrick-schoenen*, *over-rock* voor *ouer-sloop*, *peerds-vlieghe*¹ voor *schal-bijter*) en het feit dat andere bronnen tot nog toe niet werden gevonden (*hafkin*, *hadekite*) maken het echter allerwaarschijnlijkst.

Interessant zijn de wijzigingen bij *hannekin*, *overslop*, *boterschijsje*, *nestelinck*, *dwaele/dwele*; ze zijn typerend voor Kiliaens orthografische aanpassing van de overgenomen lemmata, gaan misschien ook op andere bronnen terug. Dat in K2 en K3 in plaats van *sulle* bij Junius en K1 ook *suyle* optreedt, kan misschien, zoals reeds Verdeyen vermoedde², door etymologizerende beschouwingen verklaard worden: Fr. *sueil*, dat evenals de vermelding *fland.* pas in K3 te voorschijn komt. Het is niet onmogelijk dat de vorm *huppe* naast *huppetub*, die bij Junius niet voorkomt, een kruising is van de gewone vorm *hoppe* met Junius' Vlaams *hupetub*; de door Verdeyen onderzochte Vlaamse woordenboeken kennen alleen vormen met *o* (*hoppetoup* R, Pal) en *ou* (*houpetoup/voghel*: *Hupe* R.) Het zou ook de Franse vorm uit de N. kunnen zijn (*huppe*, *hupe*), die Kiliaen kan in verband gebracht hebben met *hoppe* en *hupetub*. Alleen *schalbijter* werd overgenomen, niet *scaelbote*; waarschijnlijk heeft de etymologische verklaring (*mordens coleos*) hier de doorslag gegeven. Het is niet van belang ontbloot te konstateren hoe Kiliaen het Vlaamse woord *schalbijter*, dat hem uit Junius bekend was (vgl. *peerds-vlieghe*) en door Verdeyen in geen ander Vlaams woordenboek aangetroffen werd, met het Friese *schal* verbindt en dan *scalbote* daarbij als Sicambrisch vermeldt.

Dat Kiliaen altijd maar bezig was met zijn woordenboek en de bestaande teksten steeds maar omwerkte, bewijzen niet alleen de lichte veranderingen die de reeds van *fland.* voorziene lemmata uit K2 in K3 ondergaan en die vaak de oorspronkelijke bron minder duidelijk laten herkennen (*messingh*, *pappaerd*, *hoepelken*), maar ook het feit dat in vele gevallen de vermelding *fland.* pas in K3, al dan niet vergezeld van aanvullingen, omwerkingen en veranderingen,

¹ *peerds-vlieghe/schal-bijter*. Scarabeus, cantharus : *vulgo* pillularius.

² *Naembouck*, blz. XLI.

optreedt. Men kan alleen vermoeden dat Kiliaen het principe der dialektale aanduiding dat hij begonnen was in K2 toe te passen, nu radikaler wilde doorvoeren. Bij *wiel-brood* heeft hij waarschijnlijk zijn inkonsequente houding in K2, waar hij wel op het Hollands, echter niet op het Vlaams karakter van de woorden wees, willen herstellen. De nieuwe betekenis *pica* bij *hanneken* is wel niet de reden waarom dit woord nu Vlaams genoemd wordt. Dat Kiliaen Junius' boek steeds bij de hand had en verder gebruikt, bewijzen ook *hadekite* en *hafkin*, die eerst nu, in K3, opgenomen worden.

In een paar gevallen heeft Kiliaen misschien Junius' tekst verkeerd gelezen of onjuist geïnterpreteerd.

Aan

N195 Corbis dossuaria, qua euehitur fimus & transfertur, cuius in vineaticis montibus vsus est apud Germanos. AL. Butten. B. But *Flandris*. G. Hotte.

beantwoorden bij Kiliaen

Botte/butte/bodde [*hotte*]. Corbis dossuaria, orca, cophinus.

Butte/botte. Corbis dossuaria. (=K2).

Hotte. *fland.* Corbis dossuaria. [*gal. hotte.*]

Heeft Kiliaen de vermelding *fland.* als bij *hotte* horend opgevat en in die zin dan *Hotte: fland. Corbis dossuar.*¹ in zijn handexemplaar van het *Naembouck* opgetekend? Deze aantekening in het *Naembouck*, dat volgens Verdeyen de voornaamste bron van zijn Vlaamse woorden zou zijn², wijst er m. i. op dat hij voor dit Vlaamse woord nog een andere bron (hier Junius' N.) had.

Een soortgelijk geval zien we in

N180 Sulphuratum. *Martiali*, Ramentum sulphuratum, quo flammam è fomite excipimus... AL. Schwabelholtzle. B. Solfersteck/sulferprien *Flandris*, sweelstocxken. G. Alumette...

waar K3 bevat :

solfer-prien. Sulphuratum. (= K2)³.

solfer-steck. Sulphuratum. (= K2).

sweuel-stocksken. *fland.* .j. solfer-steck (alleen in K3).

Voor dit laatste woord, dat in het meervoud reeds in de Thesaurus voorkomt, weet Verdeyen geen Vlaamse bron aan te wijzen.

Is ons vermoeden niet juist, dan horen *butte/botte* en *solferprien/solfersteck* bij de elf Vlaamse woorden van Junius, die ook Kiliaen in zijn woordenboek

¹ *Naembouck*, blz. 111.

² Het valt echter op dat KILIAAN de schrijver van het *Naembouck* in zijn bronnenlijst niet vermeldt; ze bevat nochtans de namen van Junius en van tal van Duitse lexikografen (Frisius, Dasypodius, Chytraeus, Schenekius).

³ K 1 heeft reeds Solferprien. Sulphurata.

geboekt heeft, vaak zelfs onder kennelijke beïnvloeding door de Nomenclator, doch zonder diens nadere lokalizing :

- Fasan/fasant.** Phasianus, Phasidis auis.
germ. fasan, fassan : gal. faisant : ital. fasano, fasiano : hisp. faisán : ang. pheasant. (nL2)¹.
- Ghest/ghist.** Fæx, sanies, crassamen, crassamentum. [angl. yest].
- hincke-pincken.** Claudicare ; [vnico pede saltare.]
- Hoelette. j. holette.** Pedum. (nK2). In Appendix peregrinarum dictionum in K3 staat
Holette [hoelette]. Pedum, agolum.
- leck-platteel.** Catillo, liguritor. (= K2).
- maer-wortel/mer-wortel. j. kruysdijstel.**
Eryngium marinum. q. d. radix marina. (nK2).
- see-hond.** Phoca : canis marinus : belua...
 & Vitulus marinus : belua marina corio
 & pilis tecta, instar vituli vel bouis
 mugiens. (= K2).
- sleeuwe/slee-pruyme. .j. slee.** (K2 : Pruneolum).
- slee/slee-pruyme.** (K2 : sleeuwe). [Spineo-
- N48 Phasianus... Phasidis suis... AL. Fasan/fassan. B. Fasaen/fasant. *Flandris.* G. Faisant. It. Fasano, fagiano. H. Faisan. A. Phesan.
- N74 Fæx, sanies *Plin.* crassamen *Colum.* & crassamentum... B. Heff *Hollandis,* ghest/ghist *Flandris,* droessem/grontsoppe/moeyere *hoc in vino* praecipue.
- N215 Ascoliasmus, empusae ludus, *fit ubi altero in aere librato, vnico subsiliunt pede...* B. Op een been springhen/hinckepincken *Flandris.*
- N190 Pedum... *Pastorale incuruum baculum...* BEL. Schaepherders uorcke/*Flandris* & G. Houlette...
- N365 Catillo *sive* catilio *Festo,* liguritor... B. Leckerbeetken / slocker / schottellecker/een leckeren boeue/leckplateel *Flandris...*
- N95 Eryngium, capitulum Martis, centum capita, offic. Iringus... B. Cruysdistel/sondereynde/meerworstele *Flandris...* H. Cardo corredor, *quasi carduus longè latèque prorepens.*
- N54 Phoca, vitulus marinus... AL. Ein meerkalb. B. Zeehont *Flandris...*
- N78 Pruneolum, prunulum, prunum siluestre... AL. Schlehen. B. Sleen/sleeuwen *Flandris...*

¹ In K 1 : Fasiaen. Phasianus & Phasiana. Zo ook *Thesaurus*. Tussen K 1 en *Thesaurus* enerzijds en K 2 en K 3 anderzijds schijnt een keerpunt in KILIAENS lexikografische opvatting en richting te liggen. Dit geldt zowel voor de ortografie, die in haar verhouding tot de ortografie van de *Thesaurus*, van Plantins drukkerij, van de Nederlandse en de Duitse spelling van Kiliaens tijd eens diende onderzocht te worden, als voor Kiliaens opvattingen over lexikografisch werk, over de woordenschat in al zijn vormen en verschijningen, over het Nederlands en zijn verhouding tot de dialecten en de andere Germaanse talen. De studie van Kiliaens woordenboeken zal zeker een klaar beeld geven van de groei van Kiliaens taalkundige opvattingen.

geboekt heeft, vaak zelfs onder kennelijke beïnvloeding door de Nomenclator, doch zonder diens nadere lokalizing :

- Fasan/fasant.** Phasianus, Phasidis avis. *germ. fasan, fassan : gal. faisant : ital. fasano, fasiano : hisp. faisán : ang. pheasant.* (nL2)¹.
- Ghest/ghist.** Fæx, sanies, crassamen, crassamentum. [angl. yest].
- hincke-pincken.** Claudicare ; [vnico pede saltare.]
- Hoelette. j. holette.** Pedum. (nK2). In Appendix peregrinarum dictionum in K3 staat
Holette [hoelette]. Pedum, agolum.
- leck-platteel.** Catillo, liguritor. (= K2).
- maer-wortel/mer-wortel. j. kruysdijstel.** Eryngium marinum. *g. d. radix marina.* (nK2).
- see-hond.** Phoca : canis marinus : belua... & Vitulus marinus : belua marina corio & pilis tecta, instar vituli vel bouis mugiens. (= K2).
- sleeuwe/slee-pruyme. .j. slee.** (K2 : Pruneolum).
slee/slee-pruyme. (K2 : sleeuwe). [Spineo-
- N48 Phasianus... Phasidis suis... AL. Fasan/fassan. B. Fasaen/fasant. *Flandris.* G. Faisant. It. Fasano, fagiano. H. Faisan. A. Phesan.
- N74 Fex, sanies *Plin.* crassamen *Colum.* & crassamentum... B. Heff *Hollandis,* ghest/ghist *Flandris,* droessem/grontsoppe/moeyere *hoc in vino* praecipue.
- N215 Ascoliasmus, empusae ludus, fit *vbi altero in aere librato, vnico subsiliunt pede...* B. Op een been springhen/hinckepincken *Flandris.*
- N190 Pedum... *Pastorale incuruum baculum...* BEL. Schaepherders uorcke/*Flandris* & G. Houlette...
- N365 Catillo *sive* catilio *Festo,* liguritor... B. Leckerbeetken / slocker / schottellecker/een lekeren boene/leckplateel *Flandris...*
- N95 Eryngium, capitulum Martis, centum capita, offic. Iringus... B. Cruysdistel/sondereynde/meerwortele *Flandris...* H. Cardo corredor, *quasi carduus longè latèque prorepens.*
- N54 Phoca, vitulus marinus... AL. Ein meerkalb. B. Zeehont *Flandris...*
- N78 Pruneolum, prunulum, prunum siluestre... AL. Schlehen. B. Sleen/sleeuwen *Flandris...*

¹ In K 1 : Fasiaen. Phasianus & Phasiana. Zo ook *Thesaurus*. Tussen K 1 en *Thesaurus* enerzijds en K 2 en K 3 anderzijds schijnt een keerpunt in KILIAENS lexikografische opvatting en richting te liggen. Dit geldt zowel voor de ortografie, die in haar verhouding tot de ortografie van de *Thesaurus*, van Plantins drukkerij, van de Nederlandse en de Duitse spelling van Kiliaens tijd eens diende onderzocht te worden, als voor Kiliaens opvattingen over lexikografisch werk, over de woordenschat in al zijn vormen en verschijningen, over het Nederlands en zijn verhouding tot de dialekten en de andere Germaanse talen. De studie van Kiliaens woordenboeken zal zeker een klaar beeld geven van de groei van Kiliaens taalkundige opvattingen.

- lus,] pruneolum, prunulum, prunum siluestre, [prunum autumnale, nanum. *ger. schlehen : sax. slee : ang. sloe.*]¹.
- Stroy. j. stroo.** Stramen (= K2). **Stroo/stroy.** Stramen, stramentum. *ger. stravv : gal. estrain : ital. strame : angl. stravve.* (K2 heeft **Strooy**).
- touteren/schonghelen/schoppen.** Ludere oscillis aut oscillatis, oscillo iactari. (= K2).
- Wollinck.** Farraceum : ex alica farris edulium. (nK2).
- N83 Stramentum *Varr.* stramen, quod terrae haeret, postea subsecatur... AL. Straw. B. Stroo/stroy *Flandris.* G. Estrain, foare : ital. Paglia.
- N215 Oscillum, oscillatio... *vbi Augustum cum pueris scribit lusisse ocellatis, vel, vt alij scribunt, ossillatis aut assicullatis, cum vicinius aliquando sit puerili ludo, si legas oscillis, aut oscillatis...* B. Touteren *Flandris* &. *Brab. schon-gelen/schoppen* *Holl...*
- N67 Farraceum, *Ex alica farris edulium...* B. Potbuelinge/wolling *Flandrorum fortasse.*

Kiliaen heeft in de Nomenclator ook deze artikels gelezen en bij het samenstellen van zijn werk geëxcerpeerd. De artikels *fasan/fasant* en *wollinck*, die men alleen in K3 aantreft, kan men volledig in N terugvinden. *pot-bolinck* (vgl. *Potbuelinge* naast *wolling* in N) heet in K2-3 Hollands en verraadt de invloed van Junius' boek, evenals de artikels *kruys-distel* en *sonder-cynde*, zodat mag aangenomen worden dat niet alleen *wollinck* maar ook *maerwortel* aan de Nomenclator ontleend werden : de aanvulling *marinum* en de verklaring *radix marina* heeft Kiliaen misschien uit een andere bron, waarschijnlijk echter als etymologizerende verklaring van de plantennaam zelf uitgedacht. Het artikel *hincke-pincken* werd in K3 met een interpretament uit de Nomenclator aangevuld, zodat dit werkwoord nu ook betrekking heeft op het bekende kinderspel. Junius' verklaring staat echter in K2-3 onder het trefwoord *hinckel-spel*, juist zoals de uitleg van *oscillum, oscillatio* in K2-3 bij *touter-spel* te vinden is. *touteren* zelf heeft wel de beide synoniemen uit de N naast zich bewaard, doch van de twee verklaringen wordt slechts ene ook in de N gevonden. Er is dus geen enkele reden om aan te nemen dat Kiliaen *ghest/ghist* (dubbel lemma, vertalingen), *leck-platteel, stroy .j. stroo* niet uit de Nomenclator zou hebben gehaald². Voor *see-hont* heeft hij natuurlijk nog een andere bron, waarschijnlijk een boek over dierkunde, uitgeschreven. Is het aan Junius' aanduiding *Flandris & G* te wijten, dat *holette* in K2 en K3 alleen in de Appendix voor leenwoorden opgenomen werd en aan nieuwe beïnvloeding door de Nomenclator dat in K3 nu *houlette* (met *ou*) geboekt wordt? Bij *slee/slee-pruyme*

¹ De vormen uit K 1 : *Sleehe*. Prunum agreste, Spineolus. *ger. schlehen. Sleehenboom.* Spinus. *ger. schlehenbaum* kunnen als illustratie dienen voor wat bl. 204 A 1 gezegd wordt.

² Dit betekent natuurlijk allermint dat hij deze woorden vroeger niet kende!

in K3 is de invloed van de Nomenclator niet meer zo in het oog springend als in K2.

Waarom heeft Kiliaen hier de vermelding *fland.* niet overgenomen? Een vergelijking met de woordenschat van de Thesaurus toont aan dat daar procentueel evenveel woorden uit de tweede groep als uit de eerste ontbreken (7 op 11 in II, 17 op 26 in I), zodat het niet opgaat te vermoeden dat Kiliaen bij zijn keuze zou rekening gehouden hebben met de woordvoorraad van de Thesaurus, waaraan hij had meegewerkt. Enig licht brengt een konfrontatie met Joos Lambrechts Naembouck : het valt nl. op dat van de elf hierboven behandelde lemmata er slechts vier in het Gentse woordenboek te vinden zijn. Daarbij verdient het vermelding dat de Gentenaar alleen *ghist van biere* kent, voor *hynckepyncken* alleen de betekenis *claudicare (aller à cloche pied)* vermeldt en wel *slee* en *stoo*, echter niet de door Junius als Vlaamse vormen opgegeven lemmata *stroy* en *sleeuwe* heeft. Ook de vier nog te behandelen trefwoorden ontbreken in het Naembouck ¹. Het is dus niet uitgesloten dat het voorkomen van Junius' Vlaamse woorden in het Gentse woordenboek een beslissende rol heeft gespeeld bij de toekenning van de vermelding *fland.* in K2 en K3.

Kiliaen kent wel Mackereel/maeckereel. *Scombrus piscis...* (K2 : Mackereel...), neemt echter de vorm die Junius als typisch Vlaams opgeeft, niet op : N55 *Scombrus... B. Macreel Flandris/mackereel aliis*. Junius noemt ook *plateel* Vlaams : N176 *Escale... vas escarium... B. Schotel oft plateel (vt Flandri loquuntur) met spijsse...* Kiliaen vermeldt reeds in 1574 *plateele* en boekt dit woord ook in K2 en K3 ; zijn artikels schijnen echter door de aangehaalde plaats uit Junius helemaal niet beïnvloed ².

Slechts in twee gevallen ontbreken Junius' Belgisch-Vlaamse woorden bij Kiliaen. Dat *neghen seskens* (N234 *Diobolus, diobolum... B. Een stuer en neghenmanneken.../neghen seskens Flandris*) niet opgenomen werd, is gemakkelijk te verklaren door Kiliaens gewoonte zulke uitdrukkingen niet te lemma-tizeren. Waarom hij echter van de drie Vlaamse namen van *Apodidrascinda* (N215... B. *Schuylwincgen / schuylhoecxken / duyckerken Flandris / coppen comt wt den hoecke Brab. item pijpt oft ick en soeck v niet*) geen enkele vermeldt, tenzij, en alleen in K3, het licht gewijzigde *schuyl-winckel-spel. j. borgh-spel* ³, blijft voorlopig een raadsel.

Verdeyen heeft reeds erop gewezen, dat de voorstelling van Kiliaen als modern dialectoloog en woordgeograaf te romantisch is en dat de Duffelse lexikograaf hoofdzakelijk eigentijdse gedrukte bronnen vlijtig heeft geëxcer-

¹ Van de woorden der eerste reeks heeft Verdeyen *hadekite, hafkin, hanneken, kriesduye, oversloop, pappaert, schalbijter, schrickschoenen, stoppe* (en *wielken*) in de door hem onderzochte Vlaamse woordenboeken niet terug gevonden.

² K 3 onderging wel de invloed van N 177 *Gabate... Lances escariae & scutellae... B. Plateelen/schotelen.*

³ Of gaat het hier om *schuilwinkje*? Dan heeft KILIAEN geen der drie Vlaamse namen opgenomen.

in K3 is de invloed van de Nomenclator niet meer zo in het oog springend als in K2.

Waarom heeft Kiliaen hier de vermelding *fland.* niet overgenomen? Een vergelijking met de woordenschat van de Thesaurus toont aan dat daar procentueel evenveel woorden uit de tweede groep als uit de eerste ontbreken (7 op 11 in II, 17 op 26 in I), zodat het niet opgaat te vermoeden dat Kiliaen bij zijn keuze zou rekening gehouden hebben met de woordvoorraad van de Thesaurus, waaraan hij had meegewerkt. Enig licht brengt een konfrontatie met Joos Lambrechts Naembouck: het valt nl. op dat van de elf hierboven behandelde lemmata er slechts vier in het Gentse woordenboek te vinden zijn. Daarbij verdient het vermelding dat de Gentenaar alleen *ghist van biere* kent, voor *hynckepyncken* alleen de betekenis *claudicare (aller à cloche pied)* vermeldt en wel *slee* en *stroe*, echter niet de door Junius als Vlaamse vormen opgegeven lemmata *stroy* en *sleeuwe* heeft. Ook de vier nog te behandelen trefwoorden ontbreken in het Naembouck¹. Het is dus niet uitgesloten dat het voorkomen van Junius' Vlaamse woorden in het Gentse woordenboek een beslissende rol heeft gespeeld bij de toekenning van de vermelding *fland.* in K2 en K3.

Kiliaen kent wel Mackereel/maeckereel. *Scombrus piscis...* (K2: Mackereel...), neemt echter de vorm die Junius als typisch Vlaams opgeeft, niet op: N55 *Scombrus...* B. Macreel *Flandris/mackereel aliis*. Junius noemt ook *plateel* Vlaams: N176 *Escale... vas escarium...* B. Schotel oft *plateel (vt Flandri loquuntur)* met *spijse...* Kiliaen vermeldt reeds in 1574 *plateele* en boekt dit woord ook in K2 en K3; zijn artikels schijnen echter door de aangehaalde plaats uit Junius helemaal niet beïnvloed².

Slechts in twee gevallen ontbreken Junius' Belgisch-Vlaamse woorden bij Kiliaen. Dat *neghen seskens* (N234 *Diobolus, diobolum...* B. Een stuur en *neghenmanneken.../neghen seskens Flandris*) niet opgenomen werd, is gemakkelijk te verklaren door Kiliaens gewoonte zulke uitdrukkingen niet te lemma-tizeren. Waarom hij echter van de drie Vlaamse namen van *Apodidrascinda* (N215... B. Schuytwinckgen / schuytloecxken / duyckerken *Flandris / coppen comt wt den hoecke Brab. item pijpt oft ick en soeck v niet*) geen enkele vermeldt, tenzij, en alleen in K3, het licht gewijzigde *schuyt-winckel-spel. j. borgh-spel*³, blijft voorlopig een raadsel.

Verdeyen heeft reeds erop gewezen, dat de voorstelling van Kiliaen als modern dialectoloog en woordgeograaf te romantisch is en dat de Duffelse lexikograaf hoofdzakelijk eigentijdse gedrukte bronnen vlijtig heeft geëxcer-

¹ Van de woorden der eerste reeks heeft Verdeyen *hadekite, hafkin, hanneken, kries-duyve, oversloop, pappaert, schalbijter, schrickschoenen, stoppe* (en *wielken*) in de door hem onderzochte Vlaamse woordenboeken niet terug gevonden.

² K 3 onderging wel de invloed van N 177 *Gabate... Lances escariae & scutellae...* B. Plateelen/schotelen.

³ Of gaat het hier om *schuytwinckje*? Dan heeft KILIAEN geen der drie Vlaamse namen opgenomen.

peerd. Onze studiën over Kiliaens verhouding t. o. v. de werken van Junius en Beuther¹ konden dan ook aantonen hoe Kiliaen deze boeken excerpeerde en van het daar gevondene dankbaar gebruikt heeft gemaakt. Voor 26 van zijn Vlaamse woorden hebben we nu met grote zekerheid kunnen bewijzen, dat de vermelding *fland.* hoofdzakelijk op Junius' aanduidingen in de Nomenclator berust. Alleen voor het niet overnemen van Junius' lokalizing in een twaalfstal gevallen vonden we geen voldoende verklaring. Een onderzoek naar de verspreiding van deze uitdrukkingen in Kiliaens tijd zal hier wellicht licht brengen en duidelijk maken of Plantins korrektor zich hier door zijn eigen taalgevoel en taalkennis of door andere (gedrukte) bronnen liet leiden.

Junius, een Hollander, bron van Kiliaens Vlaamse woorden! Het geval wordt nog paradoxaler, wanneer men bij het onderzoek van de betrouwbaarheid van de gegevens van de Hoornse medicus² moet konstateren dat in enkele gevallen zijn mooie afgrenzing van het verspreidingsgebied van bepaalde woorden in het Nederlands niet op eigen kennis en ervaring maar op excerpten uit een... Duits-Zwitsers werk berust. Dat Junius de boeken van Konrad Gesner kende en gebruikte, zegt hij zelf en kan men in bepaalde artikels van zijn woordenboek zonder moeite vaststellen. De bekende Zwitserse polyhistor, wiens betekenis ook voor de Nederlandse taalkunde nog niet voldoende wordt beseft, stond dicht bij de moderne taalgeografie. We gaan nu niet nader in op zijn methode om taalkundig materiaal te verzamelen en wijzen er alleen op dat zijn beroemde *Historiae Animalium* in het deel over de vogels o. m. de volgende passussen bevatten:³

704 Germani Wydhopff/Widehopffe/Kathaan/ id est gallus stercorarius. circa Rostochum Wedehoppe. Flandris Hupetup Brabantis Huheron.

468 Hollandi, Brabanti & Frisij Ka, vel Cau vel Chau. Aliqui Tahe/Thale/Dale/Dol. Flandri Gaey/Hanuckin.

457 Germanis Habch vel Habich/vel Habicht... Flandris Hafkin. Anglis hawke.

273 Germanice Ringeltaub/... Alijs, vt in Helvetia, Schlagtaub/gross Holtztaub. Alij Plochtaub/... Flandris Kriessduue.

De Vlaamse woorden *hafkin, huppe-tub* en *kries-duyve* komen dus uiteindelijk uit een... Duitse bron. Wij vermoeden zelfs dat de invloed van Gesner op Junius en Kiliaen nog verder reikt. Het komt ons voor dat de dialektaanduidingen van Gesner Junius grotendeels ertoe hebben gebracht een 130tal

¹ *Wetenschappelijke Tijdingen, Goossenaerts-nummer, 17 (1957), kol. 201-206.*

² Over Hadrianus Junius als lexikograaf en over zijn woordenboek bestaat nog altijd geen enkele ernstige studie. In een latere bijdrage zullen we over het Duitse deel van zijn veeltalig woordenboek handelen.

³ We zullen later uitvoeriger de invloed van Konrad Gesner, die heel wat Nederlands kende, behandelen.

woorden gedeeltelijk op Gesners gezag binnen het Nederlandse taalgebied nauwer te lokaliseren, en dat Kiliaen, voor wiens woordenboeken K2 en K3 de Nomenclator de voornaamste bron was, mede onder nieuwe beïnvloeding door Gesner, deze gewoonte van Junius in K2 heeft overgenomen en lichtjes uitgebouwd en in K3 tot een echt systeem heeft uitgewerkt.¹

Gilbert DE SMET

¹ Mej. M. J. van de Velde, stadsarchivaresse te Oudenaarde, en Dr. L. Voet, conservator van het Museum Plantin-Moretus te Antwerpen, stelden ons welwillend de boeken ter beschikking die we nodig hadden voor onze Kiliaen-studiën. In een laatste bijdrage over Kiliaen en Junius komt het lot van de Hollandse en de Brabantse woorden uit de Nomenclator ter sprake. Een algemene studie over de invloed van de Nomenclator op Kiliaens woordenboeken laten we aan anderen over. Onze onderzoekingen over de invloed van Junius op K 2 en K 3 hadden tot enig doel na te gaan hoe Kiliaen zijn bronnen behandelt.